

SPRAWOZDANIE Z REALIZACJI MIĘDZYNARODOWEGO PROJEKTU
„FORTY BIEHLERA: HISTORIA I WSPÓŁCZESNE UŻYTKOWANIE”
KALININGRAD-BALTIJSK 22-27 MARCA 2019

1. Wprowadzenie

W dniach 22–27 marca 2019 r. w Kaliningradzie odbyła się praktyczna konferencja w ramach projektu „FORTY BIEHLERA: HISTORIA I WSPÓŁCZESNE UŻYTKOWANIE”. Tylko i aż pięć dni, które kryją w sobie ponad pół roku przygotowań. Opracowanie informacji i zdjęć zebranych w pełnej koncentracji badawczej atmosferze podczas wizyty w fortyfikacjach będzie trwało nie mniej czasu.

Zbieranie i przetwarzanie pierwszych wyników drugiej konferencji praktycznej trwało ponad miesiąc. Drugiej, ponieważ pierwsza odbyła się w Toruniu (więcej informacji na stronie Fort IV York-Żółkiewski <https://www.fort.torun.pl/127/forty-biehlera-dzieje-i-wspolczesne-uzytowanie>). Głównym celem projektu jest przedstawienie działalności fortów typu Biehlera, podzielenie się doświadczeniami współczesnego użytkowania zabytków architektury obronnej z ostatniej ćwierci XIX wieku oraz, co nie mniej istotne, zwiedzanie zabytków fortyfikacji.

Ponieważ rozwój fortyfikacji jest procesem ciągłym i nie pozwala na izolowanie od siebie różnych okresów modernizacji tego typu obiektów, projekt uwzględniał także zabytki militarne z innych epok.

2. Przebieg prac

Konferencję zorganizowano wiosną, kiedy obiekty są dostępne i nie porośnięte krzewami.

Na szczęście przez niemal wszystkie dni pogoda dopisywała uczestnikom projektu.

Spotkanie w Kaliningradzie **opierało się na dwóch elementach**. Jeden z nich, **praktyczny**, polegał na zwiedzaniu fortyfikacji w terenie. Zawsze odbywało się to rano, o ile pozwalały na to warunki świetlne. Drugi element - **teoretyczny** - to kończąca objazdy konferencja. Obrady odbywały się w dni powszednie, z reguły po zmierzchu w godzinach wieczornych, tak by każdy z miejscowych specjalistów mógł wziąć w nich udział po pracy.

3. Obiekty zbadane podczas konferencji

Podczas konferencji praktycznej zbadano następujące zabytki pod kątem ich ochrony i rewitalizacji:

6 (z 12) głównych fortów artyleryjskich: Fort I Stein, II Bronzart, VIII król Fryderyk I, X Kanitz, XI hrabia Dönhoff, III król Fryderyk III;

2 (z 3) fortyfikacji wewnętrznych (forty piechoty): Ia Gröben, IIa Barnekow;

Wiele fortyfikacji międzypola: schrony piechoty, amunicji i artylerii, hybrydowe formy tych schronów, punkty oporu piechoty itp.;

Dzieła forteczne wewnętrznego pierścienia byłej twierdzy Königsberg: Brama Brandenburska, twierdzy Friedrichsburg, Kolejowa, Ausfalska, Reduit Bastionu astronomicznego, raveliny Haberberg i Frydland, Brama Frydlandzka, bastion Pregel, Reduit bastionu Kupferteich, wieża Wrangla i Dohna, Brama Sackheimiska.

Szczególnie pamiętne i niezapomniane było przejście po wydmach na Mierzei Wiślanej, zwiedzanie jej umocnień (Fort Zachodni, lunety i przybrzeżne baterie Neutief i Lemberg, a także hangary lotniska Neutief), w Bałtyjsku - zwiedzanie **przybrzeżnych baterii**

Jeden dzień poza programem (28.3.) przeznaczony był na indywidualne zwiedzanie wybranych obiektów. W tym czasie uczestnicy projektu odwiedzili fort piechoty 5a Lehnendorf, liczne fortyfikacje międzypola, linię obronną „Haff-Anschlussstellung” itp.

Popołudniowe konferencje odbyły się w Forcie XI Dönhoff, Bramie Frydlanzkiej i Bramie Zackheimskiej. Goście z twierdz Strasburg, Kolonii, Ulm, Torunia, Poznania, Królewca / Kaliningrada i Pillau / Baltijska przedstawili swoją działalność. Referaty dotyczyły historii, użytkowania i stanu zachowania zabytków.

Pierwsze wyniki zostały podsumowane na podstawie informacji zwrotnych od naszych uczestników (11 z 23 respondentów).

4. Informacje zwrotne od uczestników konferencji na temat poszczególnych zwiedzonych fortów

- Fort I Stein

Fort Stein należy do najlepiej zachowanych i dobrze utrzymanych fortów twierdzy (stan zachowania porównywalny z Fortem Dönhoff). Jest to niewątpliwie zasługa ludzi, którzy od dziesięcioleci utrzymują fort, inwestując w niego swoje siłę i zasoby, co budzi wielki szacunek. W Forcie I odczuwalne były komplikacje w zakresie formalnego statusu obiektu,

problemy biurokratyczne, które utrudniają otrzymanie uprawnień do rewitalizacji fortu i wykorzystywanie go do celów kulturalnych i rekreacyjnych. Dlatego chcielibyśmy życzyć powodzenia w dalszym rozwoju fortu. Ten sukces byłby możliwy dzięki wsparciu samorządów lokalnych. Fort jest chroniony przed przenikaniem wandalów, zadbany (o ile pozwala na to prawo) i ma ogromny potencjał, który należy rozwinąć. Ogromne podziękowania dla opiekuna fortu za zabezpieczenie obiektu oraz za możliwość zwiedzenia innych obiektów twierdzy (fort piechoty Gröben 1a, bastion Grolman).

- Fort II Bronzart

Zwrócono uwagę na bezpieczeństwo obiektu, który jest obecnie zagrożony. Ze względu na fakt, że fort nie jest teraz chroniony, cała praca wykonywana wewnątrz (instalacja bramy itp.) jest stopniowo redukowana do zera (występowały akty wandalizmu - rozbite nowe bramy). Spośród cech konstrukcyjnych szczególnie zapamiętano kaponiery w przeciwskarpie.

- Fort VIII król Fryderyk I i Fort X Kanitz

Konsekwencje wielokrotnych uderzeń pocisków burzących wielkiego kalibru podczas szturm na miasto w 1945 roku zrobiły szczególne wrażenie. W konsekwencji świadomego odprowadzania wody z otaczających pól, pierwsze piętro fortu jest zatopione, co wygląda bardzo smutno. Prowadzi to do katastrofalnych skutków, które mogą stać się nieodwracalne. Spośród uczestników szczególnie zaniepokojeni losem obiektu byli koledzy z Twierdz Toruń i Ulm.

Pod względem stopnia degradacji fort ten jest porównywalny z Fortem X Kanitz. Trudno sobie wyobrazić, by obiekty te mogły być używane inaczej niż jako „trwała ruina”. Ale w tym przypadku, aby zachować ruiny, konieczna jest opieka. Konieczne są konstrukcje zabezpieczające (w tym w zrujnowanych miejscach po ostrzałach), oczyszczanie fortu od zarośli i drzew (często połamanych), odprowadzenie wody z obecnie zatopionej kondygnacji.

- Fort XI Dönhoff

W porównaniu z innymi fortami, niewątpliwie znacznie się wyróżnia: oryginalnym, zachowanym wyposażeniem (zwłaszcza punktami obserwacyjnymi i windą amunicyjną), profesjonalnymi przewodnikami. Niezwykle ciepłe przyjęcie i miłe niespodzianki (pamiątki) powodują, że Fort Dönhoff jest postrzegany jako fachowo zorganizowane muzeum, które najlepiej daje poczuć każdemu z jego gości, czym była Twierdza Königsberg. Brawa dla właścicieli i „załogi”!

Fort Dönhoff jest wspaniałym przykładem kulturalnego i edukacyjnego użytkowania zabytku,

który jest bardzo trudny do dostosowania do tych celów pod względem zachowania historycznej architektury. A ta adaptacja zakończyła się sukcesem bez utraty historycznej struktury obiektu.

Podobne pomniki to Fort IV York-Żółkiewski w Toruniu, Strasburskie Forty II Moltke i VI Bismarck. Oczywiście nie każdy fort można wykorzystać w ten sam sposób, choćby ze względu na jego konkurencyjność. Innym kierunkiem rozwoju fortów może być pojawienie się muzeów-Twierdz, których w Kaliningradzie nigdy nie będzie za wiele - zgodnie z doświadczeniami Francji, Niemiec i Polski. Twierdza Königsberg ma ogromny potencjał do wykorzystania.

Co do stanu technicznego obiektu, wysunięto tezę, że przydałoby się sprawdzić i ewentualnie naprawić system odwadniania fosy Fortu Dönhoff.

5. Dodatkowe uwagi dotyczące zewnętrznego pierścienia obronnego

Wizyta w fortach Królewca stanowiła idealną okazję do porównania fortyfikacji różnych Twierdz. Królewieckie forty reprezentują wczesny rozwój fortów Biehlera, 4-6 lat wcześniejszych niż na przykład forty w Toruniu. Możliwe jest prześledzenie pewnych zmian w architekturze różnych lat, modernizacji.

Niektóre formy architektoniczne pierścienia fortecznego można prześledzić tylko tutaj. Na fortach widoczne są liczne restrukturyzacje z 1887 r. i po 1908 r. Pokazują, w jaki sposób zastosowano indywidualne rozwiązania na wschodzie Cesarstwa Niemieckiego. Pomimo istnienia identycznych planów modernizacja była przeprowadzana wszędzie na różne sposoby. Pod tym względem wśród fortyfikacji międzypola, schronów piechoty i amunicji pojawiły się unikalne konstrukcje, których nie można znaleźć w pozostałej części niemieckiego krajobrazu fortyfikacyjnego. Obrona Królewca niewątpliwie stanowiła pole eksperymentów inżynierii oficerskiej. Niezwykle interesujące jest obserwowanie, jak te same cele zostały osiągnięte na różne sposoby. Niesamowita jest różnorodność typów okiennic, drzwi, kominków i innych szczegółów. Forty Królewca, które odziedziczył Kaliningrad - to muzeum twierdzy pod otwartym niebem, które stanowi dla specjalistów doskonały „materiał” do studiów.

Od strony technicznej zauważono, że konieczna jest szybka interwencja w kwestiach restauracji, zwłaszcza w odniesieniu do zniszczonych w latach wojny ścian skarp. Jeśli prace nie zostaną podjęte teraz, szkody się powiększą, a z każdym rokiem liczba wymaganych

inwestycji będzie wzrastać. Te uwagi opierają się na gorzkim doświadczeniu restauracji Fortu Ahlbeck w Ulm, która nie została przeprowadzona na czas.

Wśród głównych problemów należy zwrócić uwagę na brak ścieżek rowerowych prowadzących do fortów, co wpływa na ich dostępność i rozwój potencjału turystycznego. W tej kwestii Twierdza w Strasburgu jest gotowa podzielić się swoimi doświadczeniami.

6. Informacje zwrotne od uczestników konferencji na temat wybranych obiektów pierścienia wewnętrznego.

- Bramy Frydlańska i Zackheimska

Oba obiekty są idealnym miejscem na imprezy kulturalne i konferencje. Bramy te są wspaniałymi przykładami rewitalizacji i adaptacji zabytków architektury obronnej, ich wykorzystania bez utraty ich historycznego charakteru jako muzeum oraz sala wystawowa i kawiarnia.

- Bastion Grolman

Zwiedzanie Bastionu Grolman stało się dla wielu kulminacją wycieczki 26.3. Nasi koledzy z Twierdzy Ulm życzyli sobie, aby ten niezwykle zabytek znalazł zastosowanie tak szybko, jak to możliwe: najlepsze byłoby długoterminowe zagospodarowanie przez jednego inwestora (w przeciwieństwie do wynajęcia przez wiele organizacji). W kwestii ewentualnego wykorzystania bastionu jako hotelu, opinie były podzielone. Kolega z Twierdzy Ulm jest przekonany, że przy powstaniu hotelu nieuniknione będą zmiany wewnętrzne, w skutek czego budynek bastionu może stracić swoją historyczną strukturę. Dlatego lepiej byłoby, aby ulokować w nim centralne muzeum miasta i fortecę (może lepiej byłoby zrobić tu scentralizowane muzeum Twierdzy zamiast licznych mniejszych muzeów, takich jak Brama Frydlandzka, Bastion Pregel itp.). Dyrektor Fortu IV, York-Żółkiewski Twierdzy Toruń, przeciwnie, uznał pomysł wykorzystania dzieła fortecznego jako hotelu za bardzo dobry i zauważył, że już przeprowadzone prace przygotowawcze wyglądają dobrze - najważniejsze teraz jest dokończenie pracy.

Ogółem wyrażono wielką nadzieję, że uda się uratować redutę bastionu: dach został zniszczony, wierzchnie piętro zostało zrujnowane. Wymagana jest budowa co najmniej tymczasowego dachu. Zewnętrzna strona Bastionu, zwrócona w stronę wroga przypominała naszym gościom z Nowego Ulm ich rodziną Twierdzę. Po tej stronie można umieścić publiczny park z murami obronnymi w tle. Blokhauz, znajdujący się na Batardeau, może być wykorzystywany do celów gastronomicznych – na przykład jako kawiarnia.

- Baszta Wrangel

Nie wszyscy dotarli do tego obiektu, ponieważ zaczął padać śnieg i grad. Ale nasz gość ze Słupska, który w swoim referacie porównywał Twierdzy poligonalne Poznań i Królewiec, tam dotarł. Dla niego baszta jest po prostu niesamowita, ponieważ już wcześniej ją widział - w Poznaniu, ale tylko na zdjęciach i planach.

7. Dodatkowe uwagi na temat rdzenia wewnętrznego

W Kaliningradzie specjalista ze Słupska miał okazję zobaczyć na własne oczy poligonalną Twierdzę. Badając Poznań, mógł ją sobie tylko wyobrazić, a w Kaliningradzie mógł ją zobaczyć i dotknąć.

Zwiedzanie poligonalnej fortyfikacji Twierdzy Königsberg zainspirowało również kolegę z Ulm, który zauważył, że z powodzeniem można porównywać wewnętrzny rdzeń Królewca i jego rodzinnej twierdzy, ponieważ Królewiec, Ulm i Poznań są pod tym względem podobne. Tak spektakularny, a jednocześnie w dużym stopniu zachowany wewnętrzny pierścień fortyfikacji, składający się z kompleksu bram miejskich (czarujących z neogotyckim stylem Tudorów) i fortyfikacji bastionowo-kleszczowych z zabudową, jest tylko w Kaliningradzie.

Bardzo interesujące i godne naśladowania były przykłady idei wykorzystania tych obiektów. Praktycznie każdy z nich ma swojego właściciela lub zarządcę, dzięki czemu cenne historycznie budynki stają się symbolem miasta.

Niemniej jednak zachowana twierdza poligonalna powinna być lepiej utrzymana. Niektóre z jej elementów powinny być dostępne. Wtedy byłby to unikalny zestaw obiektów fortyfikacji na skalę światową.

Budżetowe instytucje kultury nie poradzą sobie jednak same z całą ilością pracy – rewitalizacją obiektów o dużych powierzchniach. Wciąż istnieje pole do działania dla biznesu i inwestycji prywatnych - najważniejsze jest to, że podejście do zabytków architektury obronnej, wartości unikalnych dla Europy, jest w tu pełne szacunku. Zabytki te mają duży potencjał inwestycyjny (do pewnego stopnia już wykorzystywany - na przykład Club Aster w Bastionie Oberteich), ze względu na położenie w centrum dużego miasta - z ambitną i wyjątkową, choć specyficzną i trudną do adaptacji architekturą.

8. Uwagi na temat wizyty w Bałtyjsku i na Mierzei Wiślanej

Stara Luneta okazała się bardzo uroczym i pięknie stworzone muzeum, które przez cały czas wycieczki ciepło opiekowało się uczestnikami projektu. Dzięki niemu możliwe było zwiedzanie lokalnych fortyfikacji.

Kolega z Ulm wyznał, że nieco obawiał się, czy restauracja i prace budowlane przeprowadzone w ramach rewitalizacji lunety, nie doprowadziłyby do zniekształceń w optycznym postrzeganiu obiektu historycznego. Ale ogólnie rzecz biorąc, luneta, wraz z resztą Mierzei, były dla niego po prostu fantastyczne. Według kolegów z Torunia Muzeum jest dobrym przykładem adaptacji zrujnowanych fortyfikacji i wykorzystywania ich jako miejsca spotkań i integracji miejscowej ludności. Pozytywnie przyjęty został fakt, jak postrzegana w lunecie jest historia Bałtyjska i Mierzei. Filmy oglądane podczas przerwy obiadowej pokazały, jak muzeum stara się przedstawić zwiedzającym historię miejsca ojczystego, proces poznawania jego dziedzictwa. Pomimo dostępnych dotychczas skromnych środków, muzeum niewątpliwie zrobiło duże wrażenie. Uczestnicy konferencji wyrażają życzenie, aby muzeum odwiedzało jak najwięcej turystów.

Pod tym kątem nie da się nie zauważyć, że dla turysty zagranicznego problemy pewnego

stopnia sprawiają obligatoryjne przygotowania formalne przed przyjazdem do Bałtyjska – załatwianie przepustki przez organy bezpieczeństwa. Dopiero potem można odkryć dla siebie świat fortyfikacji w ich oryginalnej formie. Niestety, Fort Zachodni jest w złym stanie. Jeśli w najbliższej przyszłości nie zostaną podjęte żadne działania, może przestać on istnieć. Już znaczna część struktury padła na zawsze ofiarą Morza Bałtyckiego. Nie mniej imponujące były ogromne hangary dla samolotów-amfibii Neutief. Ten wyjątkowy zespół byłby bardzo interesujący dla turystów, gdyby muzeum mogło wziąć go pod swoją opiekę, dbać o niego i używać, prezentując również Mierzeję.

9. Kilka uwag na temat organizacji konferencji i jej dalszego rozwoju

Kilka kwestii dotyczących organizacji i treści konferencji należy poprawić.

Rozpowszechniane w marcu wśród lokalnych przewodników i miejscowych historyków informacje były niewystarczające, w wyniku czego wiele osób dowiedziało się o konferencji zbyt późno.

W trakcie opracowywania projektu oczekuje się również pogłębienia badań w zakresie historii fortyfikacji. W czasie kolejnych spotkań skupimy się na zagadnieniach:

- Fort Biehlera jako rodzaj fortyfikacji - geneza, formy, rozwój typu, funkcje wojskowe - organizacja obrony, zadania taktyczne, broń, załoga itd.
- nowoczesne użytkowanie obiektów - zabytki architektury obronnej w gospodarce i życiu publicznym miast, tj. atrakcyjne oferty (rekreacja, kultura, turystyka itp.) na rynkach usług, nieruchomości i pracy; nowoczesne funkcje, rozwój, adaptacja, naprawa i konserwacja, źródła finansowania (dochody prywatne, dotacje budżetowe).

Ponadto interesująca jest kwestia struktury urbanistycznej odziedziczonej ponemieckiej architektury przedmieść, a mianowicie, w jaki sposób jej forma została określona przez ograniczenia prac budowlanych w obszarach rejonów fortecznych twierdzy. Chciano poświęcić temu tematowi przynajmniej jeden dzień.

10. Inne uwagi

Ważne było nie tyle to, co wydarzyło się podczas marcowej konferencji, ale i to, jak i w jakiej atmosferze odbyło się nasze spotkanie. Przyjmowanie zagranicznych gości we wszystkich instytucjach, bez wyjątku, było tak serdeczne i przyjemne, że na podstawie wspólnej pasji przedstawiciele Rosji, Polski i Niemiec natychmiast znaleźli wspólny język i stali się bliskimi

przyjaciółmi. Domowa gościnność oraz międzynarodowe zrozumienie i wzajemne wsparcie to dwa kluczowe elementy pojawiające się w relacjach wszystkich uczestników konferencji.

11. Kolejne etapy konferencji

Kolejny etap naszego projektu planowany jest na maj 2020 r. w Twierdzy Ulm. Z uwagi na fakt, że fortyfikacje dawnego miasta twierdzy Królewca wywarły ogromne wrażenie na specjalistach z Polski i Niemiec, wielu z nich planuje przyjazd do Kaliningradu pod koniec października tego roku.

*Jesteśmy bardzo wdzięczni **Urzędowi Miasta Torunia** oraz **Urzędowi Marszałkowskiemu Województwa Kujawsko-Pomorskiego** za wsparcie finansowe naszej wyprawy do miasta partnerskiego. **Ministerstwu Kultury i Turystyki Obwodu Kaliningradzkiego** dziękujemy za wsparcie transportowe, które pomogło skoncentrować się na badanych obiektach, zaoszczędzić czas i wykorzystać go na omówienie cech świeżo odwiedzonych zabytków fortyfikacji. Wielkie dzięki za wsparcie!*

W załączniku:

Program międzynarodowej konferencji „Forty Biehlera: historia i współczesne użytkowanie”

22-27 marca 2019

Województwo
Kujawsko-Pomorskie

Miasto Toruń

Dofinansowano z budżetu Województwa Kujawsko-Pomorskiego

Организация мероприятия / Organizacja wydarzenia / Organisation der Veranstaltung:
Michail Lysenko Kontakt: biehler.forts@gmail.com Tel.: (+48) 514 847 131

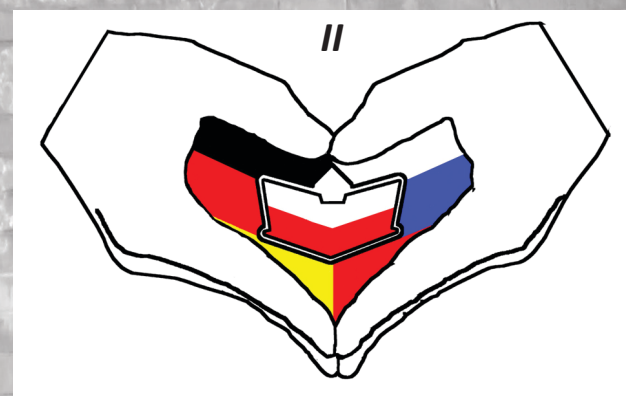
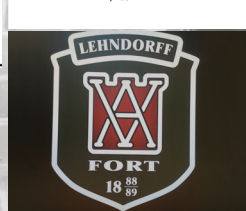
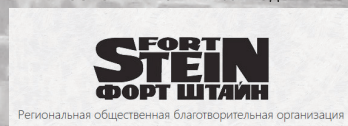
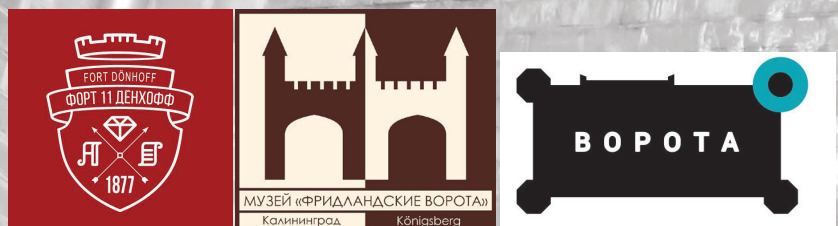
**Международный проект Форты Билера:
история и современное использование**

*

**Międzynarodowy projekt Forty Biehlera:
Dzieje i współczesne użytkowanie**

*

**Internationales Projekt Biehler-Forts:
Geschichte und heutige Nutzung**

22. – 27. 3. 2019

**Калининград-Балтийск
Kaliningrad-Baltiysk**

Программа/ Program/Programm

*

Пятница / Piątek / Freitag, 22.3.

Приезд, размещение / Przyjazd, zakwaterowanie / Anfahrt, Bezug des Quartiers

Суббота / Sobota / Samstag, 23.3.

8.00-19.00

Посещение Форта I Штайн / Zwiedzanie Fortu I Stein / Besichtigung des Forts I Stein

Межфортового укрепления Ia Грёбен / Zwischenwerku Ia Groeben / des Zwischenwerks Ia Groeben

Форта II Бронзарт / Fortu II Bronsart / des Forts II Bronsart

Межфортового укрепления IIa Барнеков / Zwischenwerku IIa Barnekow / des Zwischenwerks IIa Barnekow

Воскресенье / Niedziela / Sonntag, 24.3.

8.00-18.00

Посещение Форта VIII Король Фридрих I / Zwiedzanie Fortu VIII Król Fryderyk I /

Besichtigung des Forts VIII König Friedrich I.

Форта X Канитц / Fortu X Kanitz / des Forts X Kanitz

Межфортовых сооружений / Międzyzypola / des Zwischenfelds

Форта XI Граф Дёnhofф / Fortu XI Graf Dönhoff / des Forts XI Graf Dönhoff

18.00-21.00

Интеграционная конференция часть I / Konferencja integracyjna część I / Integrationskonferenz Teil I

Регистрация участников / Rejestracja uczestników / Teilnehmerregistrierung

- Михаил Лысенко, Вступительное слово / Michail Lysenko, Słowo wstępne / Einführungswort

- Артур Сарниц, Приветственное слово / Artur Sarniz, Słowo powitalne / Begrüßungswort

- Валерий Щербатых, Ирина Литвинович, Форт XI Дёnhofф / Walerij Scherbatych, Irina Litwinowicz, Fort XI Dönhoff

- Сергей Столяров, Общество Крепость Кёнигсберг / Sergej Stoljarow, Stowarzyszenie Twierdza Königsberg / Gemeinschaft Festung Königsberg

Понедельник / Poniedziałek / Montag, 25.3.

8.00-13.00

Посещение Форта III Король Фридрих III / Zwiedzanie Fortu III Feste Król Fryderyk III / Besichtigung des Forts III Feste Friedrich III.

13.00-14.00

Пауза / Przerwa / Pause

14.00-15.00

Хабербергский фронт / Front Haberberski / Haberberger Front

15.00-20.00

Фридландские ворота, Конференция часть II / Brama Frydlandzka, Konferencja część II / Friedländer Tor, Konferenz Teil II

Регистрация участников / Rejestracja uczestników / Teilnehmerregistrierung

- Михаил Лысенко, Вступительное слово / Michail Lysenko, Słowo wstępne / Einführungswort

- Андрей Ярцев, Приветственное слово / Andrej Jarcew, Słowo powitalne / Begrüßungswort

- Флориан Вайн, История Фортов Страсбурга на правом берегу Рейна / Florian Wein, Historia Fortów Straßburga na prawym brzegu Renu / Geschichte der rechtsrheinischen Forts von Straßburg

- Роберт Швинбахер, Форты Кёльна / Robert Schwienbacher, Forty Kolonii / Kölner Forts

- Маркус Тайле, Федеральная крепость Ульм / Markus Theile, Federalna Twierdza Ulm / Bundesfestung Ulm

- Мариуш Войчеховски, Полигональная фортификация крепости Познань и Кёнигсберг / Mariusz Wojciechowski, Fortyfikacje poligonalne Twierdz Poznań i Królewiec / Polygonale Fortifikation der Festungen Posen und Königsberg

- Клоковски Кшыштоф, Межфортовые укрепления крепости Познань / Krzysztof Kłoskowski, Zwischenwerki Twierdzy Poznań / Zwischenwerks der Festung Posen

- Адам Ковальковски, Фортовое кольцо крепости Торунь / Adam Kowalkowski, Pierścień forteczny Twierdzy Toruń / Fortgürtel der Festung Thorn

После 20 часов / Po godzinie 20 / Nach 20 Uhr

Бастион Прегель / Bastion Pregel

Вторник / Wtorek / Dienstag, 26.3.

8.00-14.00

Посещение башен Врангель и Дона, Литовского вала / Zwiedzanie baszt Wrangel i Dohna, Wału Litewskiego / Besichtigung der Rundtürme Wrangel und Dohna, des Litauer Walls

15.00-18.30

Закхаймские ворота, Конференция часть III / Brama Sackheimska, Konferencja część III / Sackheimer Tor, Konferenz Teil III

Регистрация участников / Rejestracja uczestników / Teilnehmerregistrierung

- Михаил Лысенко, Вступительное слово / Michail Lysenko, Słowo wstępne / Einführungswort

- Анна Карпенко, Приветственное слово / Anna Karpenko, Słowo powitalne / Begrüßungswort

- Лех Нарембски, Технические проблемы ремонтов, консервации и адаптации памятников фортификации нового времени – фортов Билера / Lech Narębski, Problemy techniczne remontów, konserwacji i adaptacji zabytkowych fortyfikacji nowożytnych - fortów biehlerowskich / Technische Probleme der Renovierung, der Konservierung und der Adaptation der neuzeitlichen Fortifikationsdenkmälern – der Biehler-Forts

- Артур Дудинский, Межфортовое укрепление форт Ва Лендорф / Artur Dudinskij, Zwischenwerk Va Lehn-dorff

- Януш Покшывницки, Фортификация Крепости Пиллау / Janusz Pokrzywnicki, Fortyfikacje Twierdzy Pillau / Fortifikation der Festung Pillau

С 19 часов / Od godziny 19 / Ab 19 Uhr

Редюит бастиона Купфертайх, «Пивной двор Редюит» / Redita bastionu Kupferteich, „Piwny dwór Redita“ / Reduit des Bastions Kupferteich, „Biergarten Reduit“ и/или / i/lub / und/oder Клуб «Астер» / Club “Aster”

Среда / Środa / Mittwoch, 27.3.

9.00-12.00

Посещение Балтийска, осмотр береговых батарей, Посещение сборного иностранного военного захоронения Второй Мировой войны, знакомство с историей крепости Пиллау / Zwiedzanie Baltijska, baterii nabrzeżnej, Międzynarodowego wojskowego cmentarza poległych w drugiej Wojnie Światowej, historia twierdzy Pillau / Besichtigung von Baltijsk, Küstenbatterien, Besichtigung der Internationalen Kriegsgräberstätte des Zweiten Weltkrieges, die Geschichte der Festung Pillau

12.00-16.00

Балтийская коса, осмотр и знакомство с музеем „Старый Люнет” и Форта Западный / Mierzeja Wiślana, zwiedzanie Muzeum „Stara Luneta“ i Fortu Zachodniego / Frische Nehrung, Besichtigung des Museums „Alte Lünette” und des Westforts

Экскурсионная поддержка / wsparcie merytoryczne / inhaltliche Unterstützung

Валерия Надымова, Януш Покшывницки / Waleria Nadykowa, Janusz Pokrzywnicki

Дополнительные объекты вне программы на выбор по предварительному согласованию / Dodatkowe obiekty poza programem opcjonalnie po wcześniejszym umówieniu / Zusätzliche Objekte außerhalb des Programms nach der Absprache zur Auswahl: Форты IV Гнейзенау, V Король Фридрих Вильгельм III., Межфортовое укрепление Ва Лендорф, Кёнигсбергские бункеры воздушной обороны и т. д. / Forty IV Gneisenau, V Król Fryderyk Wilhelm III, Zwischenwerk Va Lehn-dorff, Königsbergskie bunkry obrony lotniczej itd. / Forts IV Gneisenau, V König Friedrich Wilhelm III., Zwischenwerk Va Lehn-dorff, Königsberger Luftschutzbunker u.a.